

Hauora ā kai

Kia āta kai  
Kia tūpato

# TE AROTAHI KI TE KAI

Te Whakaaro Arohaehae  
ki te Kai me te Taioranga

*mā ngā Pouako o ngā Tau 5 ki te 8*



TE TĀHUHU O TE MĀTAURANGA

Ministry of Education





I hangaia tēnei rauemi hei tautoko i  
***Te Marautanga o Aotearoa***



## ***He Whakamihi***

*Tēnei te mihi a Te Tāhuhu o te Mātauranga ki ngā kaiāpai i te whakahiatotanga o te pukapuka nei, me tuku mihi hoki ki;*

- ngā kaituhi matua, arā, a Susan Porter rātou ko Primrose Appleby, ko Karen Tangaere;*
- ngā ākonga rātou ko ngā kaiako o ngā kura o Karori West Normal, o Newlands, o Porirua, ko rātou i whai wāhi ki ngā nohoanga whakaahua kei te pukapuka nei;*
- a Gillian Tasker, i whakaae kia whakarerekē, kia whakamahia anō hoki tōna hoahoa kei whārangi 7.*

*Nā Adrian Heke ngā whakaahua.*

I whakaputaina tēnei pukapuka i te tau 2008 mō Te Tāhuhu o te Mātauranga e  
Te Pou Taki Kōrero Whāiti, Box 3293, Te Whanganui-a-Tara, Aotearoa.  
[www.learningmedia.co.nz](http://www.learningmedia.co.nz)

Mana pupuri © Te Karauna 2008 (hāunga i te hoahoa kei whārangi 7, mana pupuri © Christchurch College of Education 2002).  
Pūmau te mana.

Ngā tono ki te kaiwhakaputa i te pukapuka.

Nama Dewey 372.37

ISBN (tānga) 978 0 7903 3341 0

ISBN (ā-ipurangi) 978 0 7903 3366 3

Ki te hiahia koe ki ētahi atu kape o tēnei rauemi, whakapā mai ki Te Ratonga Kiritaki a Te Tāhuhu o Te Mātauranga

Waea koreutu 0800 660 662

Waea whakaahua koreutu 0800 660 663

Emēra: [orders@thechair.minedu.govt.nz](mailto:orders@thechair.minedu.govt.nz)

Tono mai rānei mā te ipurangi [www.thechair.minedu.govt.nz](http://www.thechair.minedu.govt.nz)

Nama take 33341.

# NGĀ KAI O ROTO

## He Kupu Whakataki

He Aha i Arotahi ai ki te Kai me ngā Taioranga i te Kura? 3

*He Aha ngā Whakahau a te Ture e Pā ana ki te Kai me te Taioranga i ngā Kura?* 4

He Aha i Arotahi ai ki te Whakaaro Arohaehae? 5

He Pēhea te Hononga o Te Arotahi ki te Kai ki te Marautanga o Aotearoa? 5

He Pēhea te Hononga o Te Arotahi ki te Kai ki Ētahi atu Kaupapa Kai, Taioranga? 5

## Ngā Ara Whakaako, Ako

Ngā Ara Whakaako, Ako Matua e Hāpai ana i te Whakaaro Arohaehae 7

Ētahi Huarahi e Uru Mai ai ngā Ākongā ki te Whakaaro Arohaehae 7

*Te Tukanga Ako i Runga i te Kawenga* 7

*Te Ako Tahī* 8

*Te Ako i Runga i te Uiui* 8

*Te Ako mā te Āta Taka Kai* 8

*Te Ara Tautohetohe* 8

*Te Patapatai a te Pouako* 8

He Ara Aromatawai 9

## He Tauira o ngā Mahi Whakaako, Mahi Ako

Ngā Hononga ki Ētahi Atu Wāhi o te Marautanga 10

Te Hanganga o ngā Mahi Whakaako, Mahi Ako 10

## Taumata 2 Kaupapa 1: He Aha Tā Tātou i Mōhio ai mō Tā Tātou i Kai ai? 11

He Aha ngā Kai ka Āwhina i te Hauora, i te Pakari o te Tupu? 11

He Aha i Hiahiatia ai ngā Kai Nei? 12

Kia Pēhea te Nui o Tā Tātou i Kai ai i te Rā? 12

Me Pēhea e Pai Ake ai Tā Tātou Kai? 13

Kia Pēhea te Rahi, kia Pēhea te Auau? 13

Ka Pēhea te Kawe a te Kai i Tō Tātou Oranga? 14

He Aha ngā Āhuatanga ka Kawekawe i te Kōwhiringa Kai? 16

He Pēhea Ō Tātou Whakaaro mō te Whakatipu i Ā Tātou Ake Kai? 17

Te Noho Haumarū o te Kai 18

## Taumata 2 Kaupapa 2: He Pēhea Tā Tātou Whiwhi Kai? 20

Te Whakatipu Kai i te Taiao o te Akomanga 20

Te Mātaki i te Huarākau me te Huawhenua – “Whakamātauria” 21

Te Whai i Ētahi Aratohu Māmā ki te Whakarite Paramanawa Hauora 22

## Taumata 2 Kaupapa 3: He Aha ngā Hua o te Taka Tahī i te Kai me te Kai Tahī? 23

He Paramanawa mō Ia Rā, he Kai Māmā: Te Hōpara Kai Tauhou i Roto i ngā Horopaki e Pā ana ki te Ahurea me te Whānau 23

Te Kawa me te Tikanga 24

## Taumata 3 Kaupapa 1: He Aha Tā Tātou i Mōhio ai mō Tā Tātou i Kai ai? 25

He Aha ngā Kawenga a te Kai, Pai Mai, Kino Mai? 25

He Aha ngā Hua me ngā Mate o ngā Wāhi e Tikina Atu ai te Kai? 26

He Pēhea te Haumarū o ngā Kai e Kainga ana e Tātou? 27

## Taumata 3 Kaupapa 2: He Pēhea Tā Tātou Whiwhi Kai? 28

Te Whakatipu Kai i te Kura 28

He Tino Whakawhitinga, he Tāpiritanga Mīharo	29
Ka Taea anō e Tātou te Whakamahi Kai Hauora ina Mahia he Hākari?	30
<b>Taumata 3 Kaupapa 3: He Aha ngā Hua o te Taka Tahī me te Kai Tahī i te Kai?</b>	<b>31</b>
Ngā Hui Whakanui me Ētahi Atu Huinga Tahī	31
Me Pēhea e Whai Wāhi ai te Kōwhiringa Kai Hauora ki te Hui Whakanui?	32
Te Wero: Te Whakatairanga i te Kai i ngā Kai Hauora	34
Ka Kai Tahī: Ka Kai Tōtika	35
<b>Taumata 4 Kaupapa 1: He Aha Tā Tātou i Mōhio ai mō Tā Tātou i Kai ai?</b>	<b>36</b>
He Aha kei Roto i te Ingoa? Ngā Tapanga Kai	36
Te Reo o ngā Tapanga	36
He Aha ngā Mea kia Kimihia i te Ripanga Pārongo Taioranga?	37
Ko Tēhea te Mea Pai Ake? Te Kōwhiri i ngā Kai Hauora	37
Kei te Tākainga te Tikanga!	38
Ko te Waitohu Rānei, ko te Tawara Rānei?	39
He Pēhea te Kawekawe a ngā Pānui Hokohoko i ngā Kōwhiringa e Pā ana ki te Kai?	40
Me Pēhea te Whakataki i te Pānga o ngā Kukume a ngā Hoa ki Ā Tātou Kōwhiringa Kai?	41
Ko Ēhea ngā Kai e Haumarua ana, ko Ēhea ngā Inu e Haumarua ana?	42
<b>Taumata 4 Kaupapa 2: He Pēhea Tā Tātou Whiwhi Kai?</b>	<b>43</b>
Te Hōpara i ngā Wāhi Pātata e Hokona ai te Kai me te Inu	43
Kia Mārama ki ngā Hiahia Taha Taiora	43
He Tina Māmā te Utu Mā te Akomanga	44
He Pai ake ngā Kai ka Mahia i te Kāinga? Te Whakatairite i ngā Kai ka Mahia i te Kāinga ki Ērā ka Hokona	44

<b>Taumata 4 Kaupapa 3: He Aha ngā Hua o te Taka Tahī me te Kai Tahī i te Kai?</b>	<b>45</b>
Te Māmā o te Tunu Kai	45
<b>Ngā Tohutoro</b>	<b>46</b>
<b>He Tuhinga anō, he Rauemi anō mā ngā Pouako</b>	<b>47</b>
<i>Ngā Rauemi Kai, Taioranga a te Kāwanatanga</i>	47
<i>Ngā Pukapuka e Hāngai ana mai i te Raupapa The Curriculum in Action, nā Te Tāhuhu o te Mātauranga</i>	47
<i>He Pārongo, he Rauemi mō te Kai me te Taioranga</i>	47
<i>He Whakaaro e Hauora Ake ai ngā Wharekai Kura me ngā Pouaka Tina, e Uru Mai Anō ai te Hapori</i>	47
<i>He Waiata mō te Kai</i>	47
<i>He Pārongo mā ngā Ākongā mō te Haumarua o te Kai</i>	47
<i>He Rauemi mō te Ako ki te Whakatipu Kai</i>	48
<i>He Rauemi mai i Tāwāhi</i>	48
<i>He Pārongo, he Rangahautanga Whānui</i>	48
<i>He Raraunga mō ngā Kai me ngā Taiora e Pau ana i te Tamariki</i>	48
<i>Te Ako Tahī</i>	48

### **Ngā Āpitianga kei te paetukutuku [www.tki.org.nz/e/community/health](http://www.tki.org.nz/e/community/health)**

- Āpitianga 1: Ngā Hononga o Te Arotahi ki te Kai ki Te Marautanga o Aotearoa
- Āpitianga 2: Te Whakanoho ki te Huinga Kai Tika, te Purei Taupaki rānei
- Āpitianga 3: Te Matapae Aratohu Kai
- Āpitianga 4: Ngā Rōpū Kai e Whā: Whakakī a ngā Wāhi e Watea ana
- Āpitianga 5: I Ia Rā, I Ētahi Wā, I Ōna Wā Ruarua Rānei? Te Whakarōpū i ngā Kai
- Āpitianga 6: I Ia Rā, I Ētahi Wā, I Ōna Wā Ruarua Rānei? Te Whakaatu i ngā Take
- Āpitianga 7: Choice Shaper
- Āpitianga 8: Ngā Tino Whakawhitinga me ngā Tāpiritanga Mīharo: Te Rātaka Kai 24-haora
- Āpitianga 9: Te Reo o ngā Tapanga

# HE KUPU WHAKATAKI

Ko tā *Te Arotahi ki te Kai: Te Whakaaro Arohaehae ki te Kai me te Taioranga*, he tautoko i ngā pouako puta noa i te marautanga ki te whakatakoto kōwae ako ko te kai me te taioranga te horopaki. E tuku āwhina ana ki ngā pouako kia pai ai tā rātou whakatenatena i ngā ākonga kia whakaaro arohaehae ki ngā āhuetanga e pāpā ana ki ngā kōwhiringa kai. Kua tuhia *Te Arotahi ki te Kai* mā ngā pouako rumaki, e whakaako ana i ngā ākonga o ngā tau 5–8, e mahi ana i ngā taumata 2–4 o Te Marautanga o Aotearoa.

## HE AHA I AROTAHI AI KI TE KAI ME NGĀ TAIORANGA I TE KURA?

E tohu ana ngā rangahautanga he “Tino whai tikanga te kai tōtika ki te whanaketanga o te toi-ora me ngā matea whakatipu, whakapakari, me ngā matea whakapakari tinana a te tamariki hauora, tamariki māia, me te hunga taiohi.” [Nō roto i ngā aratohu *Kai me te Kai Tōtika mō ngā Tamariki Hauora, Tamariki Māia* nā Te Tāhuhu o te Mātauranga, 2007, [www.minedu.govt.nz](http://www.minedu.govt.nz)].

He maha ngā āhuetanga haere kōtui e taki ana i ngā kai ka kōwhiria e te tamariki. Ina wātea ki a rātou ngā kōrero me ngā pārongo tōtika e pā ana ki te kai me te taioranga, kua taea e rātou te āta whiriwhiri ko ēhea ngā kai kia kainga e rātou, i runga i te mōhio.

*Tērā kei te whānui haere te mihi tērā ko te hauora o te takitahi me ōna whanonga whai pānga ki te hauora he hua nō te pāhekoheko rōnaki o taua tangata kotahi ki tōna taiao. Kei roto tēnei ko te whānau a te takitahi, hapori, ahurea, hangahanga papori, me te taiao ā-nuku. Ko ngā hapori, ngā kura, me ngā mātua ka āhei ki te mahitahi ki te āwhina i ngā ākonga ki te whakawhanake waiaro me ngā pūkenga ki te whakatau kōwhiringa ōrite whai pānga ki te hauora.*

*Ko te matau hā kai ka whanake i ngā tau wawe, me te whakatenatena kōwhiringa hauora i ngā tau wawe o te ora he āwhina ki te whakatītina manakohanga pūmau mō ngā kai hauora.*

*Ko te kai me te wā e kai ai e te tamaiti takitahi e pāngia ana e ngā take huhua tāpiri atu ki:*

- *ō rātou mōhiotanga me ngā waiaro mō te kai me te hauora;*
- *te matau whaiaro o ia tangata;*
- *tō rātou mana ohaoha-papori, ō rātou mana ohaoha;*
- *ko te taumata mōhiotanga a ō rātou mātua/kaitiaki;*
- *te wāteatanga, te utu ka taea, te painga o ngā kōwhiringa huhua noa;*
- *ō rā u ahurea;*
- *ngā awenga ā-waho, pēnei i te aki ā-hoa me ngā pānuitanga hoko.*

*Ko ngā whanonga kai a te tamariki me te taiohi he rite tonu te ākinga nā te matea i tua atu i ngā mea whaiaroaro. Ko te nuinga kāhore e kai ana i te kai nā tōna uara kai tōtika. E kai hoki nei rātou nā te rata ki te hā, nā te mea “koinei te wā”, nā te mea koia ēnei kei te wātea ki a rātou, ā, koia ēnei e kai nei ā rātou hoa rānei, ā, i ētahi wā nā te mea koia ngā kai ka taea e rātou te whakataka.*

*Ngā Aratohu Kai me te Kai Tōtika mō ngā Tamariki Hauora, Tamariki Māia, [www.minedu.govt.nz](http://www.minedu.govt.nz)*



Ahakoia e mārama ana te hononga i waenga i te taioranga me te hauora, e ai ki tētahi mahi rangahau i whakahaeretia i nā tata nei e Sorhaindo rāua ko Feinstein (2006), mā te taioranga pai tērā ka kakama ake te hinengaro<sup>1</sup>, ka pai ake ngā whanonga, ka kaha ake anō te uru ki ngā mahi i te kura:

- *Ko ngā tamariki e hapa ana te taha taioranga, tērā tonu ka pākia e ngā rerekētanga whakarau pūngao e hono ana ki te kakama o te hinengaro. ... [Mā te rongoā] ki ngā tāpiringa taioira ka pai ake te mahi...*
- *Ki te pūmau te rahi o te kūhuka i ngā hāora katoa o te rā, ka kakama ake te hinengaro. I runga i ēnei kitenga, me titiro anō ki ngā wā e kai ai, e paramanawa ai te tamariki i ngā hāora o te kura.*

*Sorhaindo rāua ko Feinstein, 2006, whārangi 23*

Ki te hapa te taha taioranga, tērā ka raru te haere a te tamaiti ki te kura, te pai o tana kawae i ngā mahi o te kura, me te pai o tana uru ki ngā mahi:

- *Ki te hē te taha taioranga, ka hē pea te awhikiri, ka kaha ake te tūpono pāria e te mate rere. Me te aha, tērā ka māuiui, ka kaha ake te kore e puta atu ki te kura.*
- *E whakaponotia ana he wāhi anō kei te taioranga (i te wā poto, me tua atu pea) i roto i ngā whanonga a te tamaiti. Ko tōna whakatinanatanga inati, ko te puta o ētahi mate whakawhanake, hei tauira, ko te mate mahara rērere, kori inati e kīia nei ko te ADHD, ko te mate tīpaopao kupu, ko te mate tūhono nekehanga, me te whānuitanga atu o ngā mate hononga tāngata e kīia nei he 'autism'.*

*Sorhaindo rāua ko Feinstein, 2006, whārangi 23*

He nui anō ngā taunakitanga e mea ana ka whaihua, taha taura tangata, ina kai tahi te tangata me ētahi atu. Hei tauira, ina noho tahi te whānau ki te kai, tērā tonu ka pai ake te hauora me te rongo o te taiohi i te ora. E ai ki te Project Eat, he kaupapa rangahau nui e tiroiro ana i ngā hua hauora ki te taiohi o te noho tahi ki te kai me te whānau:

*Te āhua nei, ko te auau o te kai tahi a te taiohi me te whānau, e hono ana ki ētahi taurangi hinengaro-papori, taurangi whanonga, tae atu ki te kai paipa, te kai waipiro, te kai tarukino, te puta o te ihu i ngā mahi kura, ngā mate hinapōuri, te whakaaro ki te whakamomori me te āta whai tonu ki te whakamomori. Ko tā mātou i kite ai, ko te kai tahi ki te whānau tētahi pākai mō te taiohi (le tino hāngai ana ki ngā kōhine), mō ēnei āhuatanga katoa. Inā koa, ko ngā tamariki i kī mai ka nui ā rātou kai tahi me te whānau, i tohu mai anō ka iti noa ake tā rātou kai i ngā pūroi kino, ka pai noa ake ngā mahi kura, ka pai noa ake te hauora hinengaro i ērā kāore e tino kaha te kai tahi ki ō rātou whānau.*

*Eisenberg, 2006*

Ahakoia ko te rangatahi te arotahinga o tēnei rangahau, ka tū tonu pea te kai tahi me te whānau hei pākai mō ngā tamariki nohinohi ake.

## He Aha ngā Whakahau a te Ture e Pā ana ki te Kai me te Taioranga i ngā Kura?

I te Haratua o te tau 2007, e rua ngā kōrero hou i tāpiria ki te tuarima o Ngā Aratohu Whakahaere Mahi mā te Motu. Mai i te 1 Pipiri 2008, he kawenga kei runga i ngā poari:

- ki te whakatairanga i ngā kai tōtika me te taioranga mā ngā ākongā katoa;
- ki te hora i ngā kai tōtika, i ngā inu tōtika anahe, i ngā wāhi e hokona ana he kai, he inu i te kura.

Me ea ēnei whakahau i roto i ngā wheako kai o ngā ākongā i te kura, tae atu ki ngā mahi whakaako me ngā mahi ako e pā ana ki te kai.



<sup>1</sup> Ko te kakama o te hinengaro i konei, e kōrero ana mō te mōhio o te tamaiti, tae atu ki tana mārama, ki tana āhei ki te kite, ki te āta wānanga, ki te whakawā.

## HE AHA I AROTAHI AI KI TE WHAKAARO AROHAETHAE?

Ko ngā whakamāoritanga a te *Hauora i roto i te Marautanga o Aotearoa* (tauirā Pākehā) mō te whakaaro arohaethae me te mahi arohaethae, e pēnei ana:

**whakaaro arohaethae**    *te āta wherawhera, te patapatai, te arotake, me te uiui i te tika o ngā whakapae e pā ana ki ngā take me ngā mahi*

**mahi arohaethae**        *te mahi e hāpai ana i te whakaaro arohaethae*

*whārangi 56*

He hurihuri tonu ngā mātauranga e pā ana ki te kai me te taioranga. Nā konā, ka taupatupatu ētahi o ngā kōrero e puta ana mō te rahi o ētahi momo kai e tika ana kia kainga, kia kainga ngātahitia rānei. Ina uru mai ngā pānui hokohoko, kātahi ka hē kē atu. Nō reira me whakapakari ngā ākongā i ō rātou pūkenga whiriwhiri i te whaitake o tētahi mea, e taea ai e rātou te kite ngā taha e rua o tētahi take, me te kimi i ā rātou ake whakataua.

*Ka tino whaihua te ako a te ākongā ina taea e ia te tū wehe i ngā pārongo me ngā whakaaro kua tau ki tōna aroaro, me te whakaaro ki aua kōrero i runga i te titiro tautika. Ko tā te ākongā huritao, he tūhonohono i ngā akoranga hou, he whakahāngai ki ngā mātauranga kua mau kē i a ia, he rāwekeweke rānei kia hāngai ake ki ōna hiahia, he huri i te whakaaro hei mahi. I te takanga o te wā, ka pakari ko te auahatanga, te āhei ki te whakaaro arohaethae ki ngā pārongo me ngā whakaaro, me te āhei ki te wetewete i ō rātou ake whakaaro. E tautoko ana ngā pouako i te putanga o ēnei mea ina whakarite rātou i ngā mahi me ngā ara e arotake arohaethae ai te ākongā i ngā kōrero ka whakamahia e rātou, me te āta whakaaro ake ki ngā take i hangaia ai aua kōrero.*

*Te Marautanga o Aotearoa (tauirā Pākehā), whārangi 34*

Me whai wāhi ngā ākongā ki te tātari i ngā pārongo e pā ana ki te kai, me te whai whakaaro ki te hononga i waenga i ngā kai ka kōwhiria me te noho ora. Mā te whakaaro arohaethae ki te kai me te taioranga, ka āhei te ākongā:

- ki te āta tiroiro, ki te arotake i ngā kai ka kōwhiria e ia, me ana whanonga e pā ana ki te kai;
- ki te whakaputa whakataua whaitake e pā ana ki ngā kai ka kōwhiria e ia, me te whakaatu he aha i whaitake ai;
- ki te uiui i te tika o ngā whakaaro me ngā titiro a ētahi atu, ka mahi i ngā mahi e tika ana (ko tōna kotahi, ā-rōpū rānei) ki te whakatatū i ngā take, i ngā raru e pā ana ki te kai me te taioranga;
- ki te āta tiroiro i te pāpātanga mai o ngā tikanga ā-iwi, o ngā tikanga tuku iho, me te ao pāpāho ki ngā kai ka kōwhiria.

## HE PĒHEA TE HONONGA O TE AROTAHI KI TE KAI KI TE MARAUTANGA O AOTEAROA?

E tautoko ana *Te Arotahi ki te Kai* i te wāhanga ako Hauora, e hono ana anō hoki ki ngā mātāpono, ngā uara, me ngā pūkenga matua e tohua ana i Te Marautanga o Aotearoa. E āta hono ana ki te pūkenga matua e kīia nei ko te whakaaro.

*Ko tēnei mea te whakaaro, he whai i ngā tukanga auaha, arohaethae, wetewete whakaaro hei tuitui i ngā pārongo, i ngā wheako, i ngā whakaaro ... Ko te ākongā mātau ki te whakaaro, ki te whiriwhiri rongoā, ka āta kimi, ka āta whakamahi, ka āta hanga i te mātauranga. Ka huritao ki tā rātou e ako ana, ka whakawhirinaki ki ngā mātauranga whaiaro, ki ngā whakapae whaiaro, ka patapatai, ka wero i te takanga mai o ngā whakapae me ngā tirohanga.*

*Te Marautanga o Aotearoa (tauirā Pākehā), whārangi 12*

He kaupapa ako matua te kai me te taioranga i roto i te wāhanga ako mō te hauora me ngā akoranga koiri.

*I te horopaki o te kai me te taioranga, ka arotake ngā ākongā i ngā take me ngā ariā o te wā mō te taioranga, ka tautou, ka huritao ki ngā āhuatanga e kukume ana i ngā kōwhiringa me ngā whanonga a te tangata, kātahi ka whakamahi i ēnei mātauranga hei hanga whakataua i runga i te mōhio.*

*Te Marautanga o Aotearoa (tauirā Pākehā), whārangi 23*

Kei te Āpitiwhanga 1 ā-ipurangi, ētahi kōrero mō te hono i ngā huarahi ako i runga i te whakaaro arohaethae e whakaaturia ana i tēnei rauemi ki ngā uara me ngā pūkenga matua o te marautanga. Titiro ki ngā āpitiwhanga kei whārangi 2. E wātea mai ēnei i te paetukutuku [www.tki.org.nz/e/community/health](http://www.tki.org.nz/e/community/health)

## HE PĒHEA TE HONONGA O TE AROTAHI KI TE KAI KI ĒTAHI ATU KAUPAPA KAI, TAIORANGA?

E tautoko ana *Te Arotahi ki te Kai* i te kaupapa Tinana Kōkiri a te kāwanatanga, e āta hono ana anō hoki ki ētahi atu rauemi kua hangaia i raro i taua kaupapa. Ko tētahi o ērā, ko tā te Tāhuhu o te Mātauranga Kai me te Kai Tōtika mō ngā Tamariki Hauora, Tamariki Māia: Ngā Aratou ki te Tautoko i ngā Whaitua Oranga Kai i roto i ngā Ratonga Mātauranga Kōhungahunga me ngā Kura i Aotearoa. Ko tāna, he whakatakoto i tētahi anga hei āwhina i ngā kura me ō rātou hapori ki te hanga taiao e hāpai ana i te kai tōtika. Ko tētahi anō, ko tā te Manatū Hauora *Te Pūnaha Whakarōpū i te Kai me te Inu mō ngā Tau 1 ki te 13: He Aratou Kaimahi*, he rauemi tēnei e taea ai e ngā kura te tīpako ngā kai me ngā inu hauora. Kua wehewehea ngā kai me ngā inu ki ērā e pai ana kia kainga “i ia rā”, “i ētahi wā”, “i ōna wā ruarua noa iho” rānei.

# NGĀ ARA WHAKAAKO, AKO

He nui ngā ara hei whai mā ngā pouako i a rātou ka whakatakoto, ka whakatinana i ngā kaupapa whakatenatena i ngā ākongā kia hōpara arohaehae i ngā take e pā ana ki te kai me te taioranga. Ahakoa he aha te ara whakaako, ako, ko tāna e whai ana, kia āhei ngā ākongā ki te “whakapakari i te mōhio, i ngā pūkenga, i ngā waiaro, me te hihiko ki te hanga whakatau i runga i te mātau, ā, ki te mahi i te mahi e piki ai te ora ki a rātou tonu, ki ētahi atu, tae atu ki te hapori nui tonu” (te *Hauora i roto i te Marautanga o Aotearoa* [tauirā Pākehā], whārangi 6). He mea nui kia kōwhiria he ara e rite ana mō ngā hiahia o ngā ākongā me te horopaki ako e whāia ana.

Ko ngā ara rapu mātauranga whaihua e pā ana ki te kai me te taioranga, e arotahi ana ki te ako i roto i ngā āhuatanga tūturu o ia rā ka puta ake i te kura. Engari me te whiri hononga torokaha anō ki ngā kāinga me ngā hapori o ngā ākongā, e whakaata ana i te wāhi nui ki ngā whānau me te taiao o waho i te kura ki te kawekawe i ngā whanonga kai a te tamariki. Ka anga anō ngā ara whaihua ki tua o te awe māpara, mā te akiaki i ngā ākongā kia āta tiro tiro i ngā hua taumano o tā rātou i kai ai.

Ina whakatakoto ara te pouako e rere ai ngā whakaaro arohaehae, ka āwhinatia ngā ākongā kia neke ki tua o te whiwhi mātauranga noa – ka hōhonu ake tō rātou mārama ki te pānga o ngā kai ka kōwhiria ki ngā āhuatanga e whā o te hauora. Ina whai wāhi ngā ākongā ki te mahi arohaehae, ka mārama rātou me pēhea te whakawhiti i ngā mea kua ākona ki te ao tūturu, me te huritao ki te kawenga o aua mea i te ao tūturu. Mō te wāhi ki te kai me te taioranga, mā ēnei ara e tauri ai ngā ākongā ki te tiro tiro i ō rātou ake hiahia, taha kai, i ō ētahi atu anō, āiane, ā, i ngā rā kei te heke iho.

Ko tā te ara whakaaro arohaehae i ētahi wā, he wero i ngā whakapono me ngā whakapae a ngā ākongā. Nā reira, me whakatakoto tētahi taiao haumaruru, kauawhiawhi, e hāpaitia ai ngā tikanga me ngā kōwhiringa ā-iwi, ā-whānau anō hoki. Tērā ka tau ake ngā mauri me ngā whakaaro o ngā ākongā i a rātou e kite haere ana āe pea, me whakarerekē ngā kai, mēnā ka kōrero te pouako mō tētahi wheako, mō tētahi taurā rānei e noho tawhiti ana i a rātou i te tuatahi. Mō muri ka hoki haere mai ki ngā ākongā ake.

Ka pai ake te whakaaro arohaehae o ngā ākongā mēnā e mārama pū ana rātou ki ā rātou whāinga ako ka tahi, mēnā ka tautokona rātou ka rua, i a rātou e hanga rautaki ana hei aroturuki i tā rātou whakatutuki haere i aua whāinga, hei whiriwhiri anō hoki me pēhea e pai ake ai tā rātou ako. Ka pakari ake anō hoki te whakaaro arohaehae mā roto i ngā mahi tahi, i ngā kōrero tahi a

ngā ākongā, tētahi ki tētahi. Mā te pouako tonu tēnei e tautoko, mā te poi poi i tētahi hapori ako i te akomanga e uru ai te katoa, mā te āta whakaako anō i ngā pūkenga me ngā uara o te ako tahi.

He nui te awe o te pouako i roto i te noho a te ākongā ki te ao. He tautoko tā te pouako i te whakaaro arohaehae a te ākongā ina whakaatu ia e hiahia ana ia kia rongō i ngā whakaaro o te ākongā, ina wero anō ia i aua whakaaro, i runga i te ngākau whakawhiti whakaaro tahi. Ka mutu, mā tana āta whakarongo ki ngā kōrero a te ākongā, ka mōhio ia ki ngā pōhēhē o te ākongā, tae atu ki ngā ariā, ki ngā māramatanga kua mau kē i te ākongā, koia nei hoki te tūāpapa mō ngā mea ka ākona e ia i muri mai.

He mea nui kia whakatakotoria, kia whakamahia ngā pārongo i ahu mai i ngā puna tōtika, e tuku ana i ngā karere wairua pai e pā ana ki te aro ki ngā hiahia kai, hiahia taioranga o te tangata. Hei tauira, ko ngā pārongo e mau mai ana ki ngā rauemi a te Tāhuhu o te Mātauranga me te Manatū Hauora. (Tirohia te Ngā Tohutoro whārangi 47–48 me te rārangi o ngā tānga kōrero i tukuna ki ngā kura i raro i te kaupapa Tinana Kōkiri.)





## NGĀ ARA WHAKAAKO, AKO MATUA E HĀPAI ANA I TE WHAKAARO AROHAETHAE

Hei āwhina i ngā ākonga ki te whakapakari i ō rātou pūkenga whakaaro arohaethae, me te kawe i ngā mahi arohaethae e pā ana ki ngā take kai, taioranga, me whai ngā pouako:

- kia papatupu te tūāpapa mātauranga o ngā ākonga, kia taea ai e rātou te whakamahi, te whakahāngai aua mātauranga i a rātou e hōpara ana i ngā akoranga hou;
- ki te akiaki i ngā ākonga kia whakamahi i ngā pārongo mō te kai me te taioranga e hāngai ana, e whai kiko ana, e pai ai te uiui, te wero, te whakaū rānei i ngā whakapono mō ngā kawenga e pā ana ki te kai;
- ki te whakatakoto i ngā ara whakaako, ako e taea ai e ngā ākonga te mahi ngātahi ki te whiri hononga hou i waenga i ngā pārongo;
- ki te whakatakoto pātai tuwhera, e akiaki ana i ngā ākonga kia whakaaro motuhake, kia whakautu motuhake, me te āta hoatu anō i ngā whakamārama e tika ana;
- ki te whakatauiru atu i te whakaaro arohaethae ki ngā ākonga, mā te “whakaaro ā-waha” (hei tauira, “Ki a au nei he . . . , engari kāore au e mōhio he aha i pērā ai taku whakaaro”, me te “He aha rā te take . . .”);
- kia whai wā ngā ākonga ki te āta whiriwhiri, ki te āta hōpara i mua i te whakaputa whakaaro, ā, kia āhei anō ki te whai haere i ngā taunakitanga me te kore e mataku kei “hē” te whakautu;
- ki te kauwhiri i te kōrero tahi a ngā ākonga, me te akiaki i a rātou kia uiui, kia wero i ā rātou ake whakapae, i ā rātou ake mahi, i runga i te ngākau pai, i te wairua pai;
- ki te whakatakoto ara uiui, otirā, me whai wā ngā ākonga ki te āta whiriwhiri i ētahi kōwhiringa ka taea, ki te whakariterite, ki te ahua i ā rātou whakatau, ā, ki te tiro whakamuri anō ki te tika o tā rātou mahi;
- ki te akiaki i ngā ākonga kia mahi i runga i te mā, i te haumaruru, me te wairua mahi tahi, kia kaua rānei e whakaiti i ngā tikanga a ētahi atu e pā ana ki te kai;
- ki te hoahoa i ngā mahi tūturu e pā ana ki te kai me te taioranga, e pakari ai ngā pūkenga hei whakawhiti mā ngā ākonga ki ngā raruraru tūturu.

## ĒTAHI HUARAHI E URU MAI AI NGĀ ĀKONGA KI TE WHAKAARO AROHAETHAE

Ko ngā tukanga, ngā ara me ngā rautaki mātāmua e whai ake nei mō te whakaako me te ako ētahi e kōkiritia ana i tēnei rauemi. Ko te maha atu o ngā ara whakaaro arohaethae i konei, hei whakatenatena i te ākonga kia whakawhiti i te whakaaro arohaethae hei kawe ake i te mahi arohaethae.

## Te tukanga ako i runga i te kawenga

E whakatakoto anga ana te Mahi Akoranga i te whārangi 18 o te *Kai me te Kai Tōtika mō ngā Tamariki Hauora, Tamariki Māia* mō te wāhi ki te whakaaro arohaethae me te mahi arohaethae i roto i te horopaki o te kai me te taioranga. Mā roto i tēnei tukanga, ka hōpara te ākonga i tētahi take e pā ana ki te kai, ka whiriwhiri, ka whakatakoto mahere mahi e aro ana ki te take, ka whakatinana i te mahere, kātahi ka arotake i te whaihua o te mahere, me tana i ako ai. I tēnei tukanga ka āhei te ākonga ki te aroturuki i ōna ake whakaaro, me te aha, ka pakari ake ōna pūkenga wetewete whakaaro me ōna pūkenga huritao.

### Te Ako ā-Kawenga

Whakamahia te whakaaro arohaethae ki te hōpara i te take, hei tauira, mā te matapaki tahi ki ngā ākonga:

- He aha ngā kai e wātea ana, e hokona ana i te wāhi mahi?
- E tutuki ana ō rātou hiahia ki te kai tōtika?
- He aha ngā kai e horaina ana i ngā hākari?
- Nā wai ngā whāinga e whakaeatia ana?
- Kei a wai te mana?
- Ko wai kāore i te ranonga, kāore anō e whakaeatia ana?

Ka whakaaro auaha – he aha ētahi atu huarahi ka taea?  
Mā te hinengaro tonu e whakaahua ngā mea ka taea, tae atu ki te kawe i ngā whakaaro o ngā tāngata mātāmua, e kitea ai he aha ngā whakatikatika ki ngā kai e wātea ana ka taea.

Huritaongia ngā hua  
Ka arotake, ka tautohu i ngā mea kua ākonga e ngā ākonga, ka whai whakaaro ki ētahi atu take tērā kua ara ake.

Ka whakatakoto mahere mahi – takitahi, ā-rōpū rānei  
Ka whakatinana i te mahere, e whai ana kia turakina ngā uauatanga, kia ea ngā whāinga, ngā whakarerekētanga.

Ka kōhi, ka tātari, ka arotake i ngā whakaaro e pā ana ki te take  
Whakatauria ngā mea e taea ana, ka tautohu he aha ngā mea ka āwhina i ngā ākonga, kia tutuki ai ā rātou whāinga, he aha ngā whakararu.

*I takea mai i tā Tasker, 2000, whārangi 10*

## Te ako tahi

I runga i te ako tahi, ka mahi tahi ngā ākonga, ka whakamahi tahi i ngā rauemi, ka kawea takitahi tēnā me tēnā i te mahi kua āta tohua māna, ka tautoko tahi, ka noho haepapa tahi mō ngā hua ka puta i ngā mahi ako kua whakaritea. Mā ngā mahi ako tahi ka horaina ki ngā ākonga ngā huarahi e hōpara ai, e wero ai, e whakamahuki ai rātou i ō rātou whakaaro, tae atu ki ō ētahi atu. Ka mārama ake ngā mōhiotanga, ngā waiaro, ngā uara me ngā whakapae a te ākonga mā roto i ngā kōrero tahi ki ērā atu o tōna reanga. Waihoki, tērā ka āwhinatia ngā ākonga kia whakaū i ngā tikanga e kawea kētia ana e rātou, kia whai rānei i ngā ahunga hou ina whakaaro rātou ki ngā take e pā ana ki te kai me te taioranga.

He rite tonu te puta o ngā whakaaro i te rauemi nei e mahi tahi ai ētahi tokorua, ētahi rōpū rānei.

Mō te roanga atu o ngā kōrero e pā ana ki te ako tahi, whāia te hononga ki The Co-operative Learning Center ([www.co-operation.org/](http://www.co-operation.org/)) ki te Co-operative Learning rānei (<http://edtech.kennesaw.edu/intech/cooperativelearning.htm>).

## Te ako i runga i te uiui

E anga nui ana te ako i runga i te uiui ki te ākonga tonu, e āta tātari ai ia i tētahi āhuatanga, i tētahi raruraru rānei, mā te whakamahi i te huhua o ngā momo pārongo e wātea ana ki a rātou. I te ako i runga i te uiui, ka whakamahi ngā ākonga i ō rātou ake pūkenga whakaaro ki te whakaputa huatau whānui, ki te hīkaro rānei. Nō reira, ko rātou tonu kei te hanga mōhiotanga kia whaitake ai te āhua o aua mōhiotanga ki a rātou.

Ka taea te whakamahi *Te Arotahi ki te Kai* hei tautoko i te ako i runga i te uiui. Ko ngā kaupapa e toru, me te maha tonu o ngā upoko o ngā mahi, kua tāpaea hei pātai. Kia whakamahia ēnei pātai e ngā pouako hei rēinga e hanga ai ngā ākonga i ā rātou ake pātai mātāmuri, e kōwhiri ai rānei i ngā take hei hōpara mā rātou. Tērā ka whakatakoto pātai, ka hōpara take ngā ākonga i runga i te mahi takitahi, i te mahi tahi rānei, i te mahi ngātahi rānei ki te pouako. Kei ō rātou pūkenga pea, kei ō rātou wheako rānei o mua te whakatau ko tēhea.

Hei tauira, ko te pātai arotahi mō te kaupapa 1, ko te “He Aha Tā Tātou i Mōhio ai ki Tā Tātou i Kai ai?”. Tērā ka tāpaea e te ākonga ētahi pātai mātāmuri pēnei i tēnei, “He aha kei roto i ā tātou kai?” Atu i konei, ka titiro pea ki ngā tapanga o runga i ngā kai, me te kimi pārongo mō ngā taiora e whakaahuatia ana i ngā kōrero taioranga, te kimi rānei i te whenua nō reira mai ngā kai. Tērā rānei ka tauri ki te kimi kōrero atu anō mō ngā mate pāwera, ngā mahi raweke ira, ngā kai pararopi rānei.

## Te ako mā te āta taka kai

Me whai wāhi anō ngā ākonga ki te taka, ki te whakamātau anō i ngā kai tauhou, mā konei hoki e rerekē ai ngā whanonga kai. Mā te taka kai, ka āhei rātou ki te mahi arohaehae hei whakatika i ngā raruraru e pā ana ki te kai, inā hoki, kei ō rātou ringaringa te rongoā. Hei tauira, tērā ka kite rātou me pēhea te whakaea i ngā hiahia o tētahi tangata kua whakahaua kia kai i tētahi kai motuhake e ora ai ia.

Kei ngā rawa me ngā rauemi a te kura te whakatau mō ngā momo mahi taka kai ka taea e ā rātou ākonga. Kei te rauemi a Appleby rāua ko Tilley (2004b) ētahi whakaaro mō te whakarite i tētahi wāhi i te kura tuatahi hei wāhi taka kai.

## Te ara tautohetohe

I te ara tautohetohe (Johnson rāua ko Johnson, 1995), ka mahi takirua, ā-rōpū tokoiti rānei ki te āta wherawhera i ngā taha e rua o tētahi tautohetohe, o tētahi take, kātahi ka whiriwhiri i ā rātou ake whakatau. Ka tāpaea he kōrero e puta ai he whakaaro kē, he whakaaro kē, hei kaupapa wānanga. Hei tauira, “He pai ake te wai noho pātara i te wai mai i te katirere”, ko tēnei rānei, “He pai ake te mea ka mahia i te kāinga tēnā i te mea ka hokona”. Ka wherawhera, ka whakaatu ngā ākonga i ngā take e tautoko ana, e whakahē ana anō hoki i ēnei tāpaenga whakaaro, me te hōpara i ngā tirohanga maha, e taea ai te hanga ā rātou ake whakatau.

## Te patapatai a te pouako

Mā te patapatai rautaki, te patapatai whaitake ka ara ake he kōrerorero whai kiko, ka āwhinatia anō ngā ākonga kia whakaaro arohaehae. Anei ētahi pātai tērā ka akiaki i te ākonga kia arohaehae ai te āhua o tana wherawhera i tētahi take e pā ana ki te kai:

- He aha ngā otinga, ngā rongoā ka taea e koe?
- Ko wai kei te mōhio ki tētahi huarahi e taea ai te ...?
- He aha ngā pūtaka ka taea e koe te tautohu?
- He aha ētahi whakaaro hou ka taea e koe te tāpae mai?
- He aha ngā whakahau ka taea e koe?
- He aha ngā mea me mātua whakarerekē?
- He aha te wāhi ki a koe e tutuki ai ēnei whakarerekētanga?
- Ki ōu whakaaro, me pēhea te ...?
- Kua kite anō koe ...?



## HE ARA AROMATAWAI

E kī ana *Te Marautanga o Aotearoa*:

*Ko te aromatawai hei whakapai ake i te ako a te ākonga, he tukanga haere tonu ka hua ake i te haere kōturi o te whakaako me te ako. Ka uru mai ko te āta kohikohi i te wā tika, te tātaritanga, te whakamāoritanga, me te whakamahinga o ngā pārongo e whakaatu ana i te neke whakamua o te ākonga.*

*whārangī 39*

E whai ana ngā whakaaro aromatawai o tēnei rauemi i ngā putanga ako me te paearu angitu ka mahia tahitia me ngā ākonga. E hono ana ngā putanga ako me ngā paearu ki ētahi mahi aromatawai tūturu e whakaata ana i ngā whāinga paetae, i ngā uara, me ngā pūkenga matua o te marautanga. Kei te whakaata anō ngā whakaaro i ēnei āhuatanga aromatawai e whai ake nei e hāpai ana i te ako:

*E kīā ai te aromatawai he aromatawai whaihua:*

- *me puta he painga ki ngā ākonga ...*
- *me uru mai ngā ākonga ...*
- *ka tautokona ngā whāinga whakaako me ngā whāinga ako ...*
- *me āta whakarite, me āta whakamōhio atu anō tōna āhua ...*
- *me hāngai ki te whāinga ...*
- *me whaitake tonu, me tōkeke anō ...*

*Te Marautanga o Aotearoa (tauirā Pākehā), whārangī 40*

Ina whakaaro arohaehae te ākonga ki te kai me te taioranga, ka mārama ake ki a ia he aha ngā mea e mōhio kē ana ia, he aha anō ngā mea me ako tonu e ia i tēnei horopaki. I ngā mahi ako, aromatawai o tēnei rauemi, ka whakapai ake, ka whakariterite, ka aroturuki te ākonga i ōna whakaaro, i tana ako, i a ia ka mahi tahi ki ētahi atu ki te kimi hononga hou i waenga i ngā whakaaro maha, i ngā pārongo maha.

Ka whai wāhi anō te ākonga ki te wero, ki te whakaū rānei i ōna whakaaro. He mea nui tēnei i tēnei ao e nui ai te taupatupatu o ngā kōrero mō ngā kai tōtika. Ina matapaki, ina whakamahuki ake, ina huritao te ākonga i āna whāinga, i āna rautaki, me tana neke whakamua, e mahi ana ia ki te whakapai ake i āna ake kai, i tōna ake taioranga, me tērā anō o te hapori.

He āwhina kei ngā horopaki e āta mahi ana ngā ākonga ki te whakapakari i tō rātou āhei ki te aromatawai i a rātou anō, me ō rātou hoa, ka mutu, ka whai wāhi ngā pouako ki te whakahoki kōrero ki a rātou mō ā rātou mahi.

He kaupapa nui te kai me te taioranga, ā, e tika ana anō kia whakaata, kia kauawhi ngā mahi whakaako, ako, aromatawai hoki i ngā awe whaiaro me ngā awe pāpori.

# HE TAUIRA O NGĀ MAHI WHAKAAKO, MAHI AKO

E toru ngā kaupapa mātāmua koia te tūāpapa o tēnei rauemi:

**Kaupapa 1:** He aha tā tātou i mōhio ai mō tā tātou i kai ai?

**Kaupapa 2:** He pēhea tā tātou whiwhi kai?

**Kaupapa 3:** He aha ngā hua o te taka tahi i te kai me te kai tahi?

Ko tā *Te Arotahi ki te Kai*, he hora akoranga raupapa mō ēnei kaupapa i ngā taumata 2 ki te 4 o te marautanga. Ko te whakaaro ia, kia tīpakohia e te pouako tāna i pai ai mai i ngā mahi whakaako, mahi ako, kātahi ka waihanga i āna ake kōwae ako hei āta whakatutuki i ngā hiahia o ngā ākongā kua oti te tautohu.

Tērā ka anga whāiti ngā whakaakoranga me ngā akoranga ki te kaupapa kotahi, tērā rānei ka kōtuitui i ngā kaupapa katoa – kei te āhua tonu o ngā hiahia o ngā ākongā. I te takanga o te wā, me hora ngā kaupapa e toru ki ngā ākongā, kia tautika ai te titiro a ngā ākongā ki te kai me te taioranga.

Ka riro mā ngā pouako o ngā ākongā i ngā tau 5-8 e kawē ana i te hauora i roto i te Marautanga o Aotearoa, mā rātou anō e whakawhāiti ngā whakaakoranga me ngā akoranga e pai ake ai te ako a ngā ākongā ki ngā take taioranga. Hei tīmatanga, tērā ka titiro ngā ākongā me ngā pouako ki ngā kōrero kua puta ake i ngā rangahautanga i Aotearoa, pērā i te *NZ Food NZ Children: Key Results of the 2002 National Children's Nutrition Survey* (Te Manatū Hauora, 2003). Kātahi ka huri ake ki te tautohu i ō rātou ake hiahia me ngā mea e pīrangi ana rātou ki te whaiwhai haere, hei tauira, mā roto i ngā uiuinga ākongā me ngā patapatainga i ngā mātua me ngā whānau.

He mea nui kia whakatakotoria e te pouako he raupapa whakaako, ako, e riro ai i ngā ākongā ngā mātauranga whānui e tika ana, e taea ai e rātou te whakaaro arohaehae, te mahi arohaehae ki tētahi take. Nā konā i anga ai ētahi o ngā mahi whakaako me ngā mahi ako ki te whakapakari i te mōhio me te mārama o ngā ākongā i mua i te tahuri ki ngā mahi whakapakari i te arohaehae.

## NGĀ HONONGA KI ĒTAHI ATU WĀHI O TE MARAUTANGA

Inā te maha o ngā huarahi e honoa atu ai te whakaaro arohaehae ki te kai me te taioranga i te wāhanga ako mō te hauora ki ērā atu wāhanga ako, pērā i te pāngarau me te tauanga, i ngā tikanga ā-iwi, me ngā reo. Kua tohua ētahi o ēnei hononga i te wāhanga o ngā mahi whakaako, mahi ako kua tuhia rā he kōrero mā te pouako.

## TE HANGANGA O NGĀ MAHI WHAKAAKO, MAHI AKO

Ko ngā mahi o roto i te raupapa ako e whai ana ki te poipoi i te whakaaro arohaehae o te ākongā, ko ngā kupu **TE WHAKAARO AROHAEHAE** kei te upoko.

Ko te upoko **TE MĀTAKI I TE WHAKAARO AROHAEHAE ME TE MAHI AROHAEHAE** e whakaoho ana i te pouako ki ngā āhuetanga o te ako a te ākongā hei āta tiroiro māna.

I ngā wāhi e hāngai ana, kua tuhia ki te tiwae mauī ngā ariā tūāpapa o ngā akoranga hauora hei whakaatu i ētahi āhuetanga o aua ariā tērā pea e hāngai ana ki tēnā, ki tēnā raupapa ako.

Kua pūtakea mai ngā **PUTANGA AKO** i *Te Arotahi ki te Kai* i ngā whāinga paetae kei *Te Marautanga o Aotearoa*. (Tirohia ngā tūtohi i haere tahi me te marautanga, tirohia rānei ngā whāinga paetae kua utaina ki te ipurangi.) E haere kōtui ana tēnei pukapuka me te *Hauora i roto i te Marautanga o Aotearoa* (tauira Pākehā), ā, kei reira te hōhonutanga atu o ngā whāinga paetae. He rerekē pea te kupu e whakamahia ana e ētahi kura mō te “putanga ako”, hei tauira, he “takune ako” kē pea ki ētahi. Ahakoa he aha te kupu, ko te mea nui, kia mārama ngā ākongā he aha te mea kia ākona e rātou.

Me mahi ngātahi te pouako me ngā ākongā ki te whakatakoto **PAEARU ANGITU** mā te wherawhera me te whakangita i ngā putanga ako i te tīmatanga o tētahi raupapa whakaako, ako rānei. He mea nui kia hangaia ngātahitia ēnei i te mea mā te whai wāhi ki te tuhinga o te paearu e tika ake ai te aroturuki a te ākongā i tana ahu whakamua, me tana mōhio iho kua tutuki i a ia te putanga. Koinei i kuhuna ai i te rauemi nei he paearu angitu hei tauira noa, i te mahi kotahi noa iho i tēnā taumata, i tēnā taumata (i ngā whārangi 14, 25, me te 36).

Kua tautohua he **HE WĀHI AROMATAWAI** mō ētahi putanga ako; kua tuhia ēnei kia **MIRAMIRA** te āhua. Kua tautohua anō te Mahi Whakaako, Ako e hāngai ana ki te mahi aromatawai; kua tuhia anō tēnei kia **MIRAMIRA**. He wā anō kua whakamahia te kupu “wāhi aromatawai”. I pēnei ai te āhua, kia kitea ai he wāhi aromatawai kei ngā tūāoma katoa o te raupapa ako. Tērā anō pea ka hiahia te pouako ki te whakamahi i ētahi mahi aromatawai kāore i tautohua i tēnei rauemi.

